

Odysseen og *O Brother, Where Art Thou?*

Af Pernille Flensted-Jensen

Filmens baggrund, skuespillere mm.

I gennem hele filmhistorien har oldtiden og oldtidens litterære værker været af interesse for filmmagere. Der er lavet film, der handler om berømte personer (f.eks. Stanley Kubricks *Spartacus* fra 1960), filmatiseringer af antikke værker (f.eks. Pier Paolo Pasolinis *Edipo Re* fra 1967), samt filmatiseringer af senere litterære værker, der omhandler antikken eller antikke personer (f.eks. J.L. Mankiewics' filmatisering af Shakespeares *Julius Caesar* fra 1953). Endelig er der film, som er baseret på antikke værker, uden at være nøjagtige gengivelser deraf.¹ Til denne sidste kategori hører filmen *O Brother, Where Art Thou?* (2000), som er instrueret af de højst uortodokse brødre Ethan og Joel Coen. Deres film er ofte idiosynkratiske versioner af genrefilm, f.eks. *film noir* (*Blood Simple*, 1984), komedie (*Raising Arizona* 1987), og gangsterfilm (*Miller's Crossing* 1990), film, der på én gang hylder deres forbilleder og fungerer som ironiske kommentarer dertil. *O Brother* er en *road movie*, der foregår under Depressionen i 1930ernes Amerika. Hvis man dertil føjer at den også er en form for musical² – der er blandt andet et stort opsat dansenummer, som noget kontroversielt implicerer medlemmer af Ku Klux Klan – og at den bygger på Homers *Odysseé*, skulle man tro at resultatet var yderst sælsomt, men det er faktisk både sammenhængende og fornøjeligt. Coen-brødrene har udtalt at filmen ikke slavisk holder sig til Odysseen: 'We didn't stick to Homer closely. He's kind of in there round the edges', men at det var oplagt at bruge *Odysseens* hjemrejsetema som ramme for filmen, fordi 'It's an endlessly re-interpretable story'.³ Skønt de gentagne gange i interviews har hævdet at de aldrig har læst *Odysseen*,⁴ må man have sine tvivl derom, for skønt filmen ingeniørligt kan

---

¹ Se Arenas (2001) ang. filmversioner i almindelighed og *Gladiator* (2000) i særdeleshed.

² Musikken til filmen er et kapitel for sig. Den er skrevet af *singer/songwriter*'en T-Bone Burnett og er en samling af sange i tidens stilarter: bluegrass, gospel, blues, spirituals mm. Der er tale om et ualmindeligt helstøbt *soundtrack*, der med rette er blevet rost, og som i øvrigt just har vundet en Grammy i kategorien 'Album of the Year'.

³ Citaterne er fra *Empire* okt. 2000 109.

⁴ Se f.eks. *Empire* okt. 2000 108-9.

siges at være en filmatisering af *Odyseesen*, er der mange lighedspunkter mellem den og *Odyseesen*, og faktisk også flere end man først får indtryk af.⁵

Filmens titel er lånt fra Preston Sturges' film *Sullivan's Travels* fra 1942 med Joel McCrea og Veronica Lake i hovedrollerne. Preston Sturges (1898-1959) var en amerikansk instruktør, hvis livshistorie i sig selv er mindst en artikel værd, men i denne forbindelse skal det blot nævnes at *Sullivan's Travels* handler om den lidt tvivlsomme instruktør J.L. Sullivan, der ønsker at lave en socialrealistisk film om fattige, og for at lave *research* til filmen, der skal hedde *O Brother, Where Art Thou?*, forklæder han sig som vagabond og går på farten med uventede følger.

Hovedpersonen i *O Brother* er forbryderen og plattenslageren Ulysses Everett McGill, der med sine kammerater Pete Hogwallop og Delmar O'Donnell lænket til sig flygter fra fangenskab og sætter kursen hjemad mod et nedgravet røveribytte, og, ikke mindst, sit hjertes udkårne, Penny. Den knotne Pete spilles af John Turturro, en skuespiller, der ofte bruges af Coen-brødrene, f.eks. som den idealistiske forfatter Barton Fink i filmen af samme navn (1991), og som den ubetaleligt grinagtige Jesus Quintana i *The Big Lebowski* (1998). Den naive Delmar spilles af Tim Blake Nelson, der nok er mindre kendt herhjemme. Han er egentlig skuespil- og manuskriptforfatter og instruktør, men har også fungeret som skuespiller. Mest opmærksomhed fik han med skuespillet *The Grey Zone* (om den moralske gråzone, som de jødiske krematoriearbejdere i Auschwitz befandt sig i), der blev filmatiseret i 2001. Endelig spilles den snarrådige Everett veloplagt af en Clark Gable-lignende George Clooney, der vel er noget af det nærmeste vi kommer på en moderne filmstjerne med gammeldags Hollywood-glamour over sig. Han er en af de ikke så mange skuespiller, for hvem det er lykkedes at bevæge sig fra at være skuespiller i en *soap* (*Skadestuen* 1994-) til (gode) spillefilm. Her spiller han rollen med en ironisk distance til sit eget image som super-cool og karismatisk helt.⁶ Endelig spilles Penny, som vi først møder

---

⁵ Filmen rummer også utallige referencer til periodens popkultur og folkløse, men det vil føre alt for vidt at komme ind på dem her. Som eksempel kan nævnes at den guitarist, som de tre hovedpersoner møder ved en korsvej, og som siger at han netop har solgt sin sjæl til djævelen, bygger på en virkelig person, Robert Johnson (1911-1938), om hvem det også hed sig at han havde solgt sin sjæl til djævelen, da han efter at have holdt en pause vendte tilbage og pludselig spillede langt bedre end han før havde gjort (se *PEPM* s.v. 'Johnson, Robert'). For andre referencer til 1930ernes Amerika, se f.eks. Jackson 2000. Også filmens 'look' er et forsøg på at frembringe 1930er-stemning. Filmen fremstår i en delikat sepiatone, som er lagt på senere, således at filmen fik 'the look of an old hand-tinted photograph' (*Empire* okt. 2001 110).

⁶ Eksponeret i f.eks. *Out of Sight* (1998), *Three Kings* (1999), og senest i *Ocean's 11* (2001).

sent i filmen, af Holly Hunter, der også var med i Coen-filmene *Raising Arizona* (1987),⁷ men som nok er mest kendt for rollen som den stumme Ada i *The Piano* (1993).⁸

Filmens handling og paralleller til Odysseen

Fra begyndelsen er der ingen tvivl om at der er paralleller mellem *Odysseen* og *O Brother*. Som sagt angives det i begyndelsen af filmen at den er 'based on Homer's *Odyssey*', og umiddelbart efter citeres de første vers af *Odysseen*:

O Muse, sing in me and through me tell the story
Of that man skilled in all the ways of contending
A wanderer, harried for years on end ...

Da vi først møder Everett, Pete og Delmar er det lykkedes dem at flygte fra deres *chain gang* i Mississippi. Everett har fået nys om at hans elskede Penny snart skal giftes med en anden, og da han vil hjem for at forhindre brylluppet, men ikke kan drage afsted på egen hånd, eftersom han er lænket sammen med Pete og Delmar, bilder han dem ind, at han har gravet byttet fra et røveri ned derhjemme og at de kan deles om byttet, når de er fremme. Han fortæller dem dog også om Penny. Efter en smule uenighed om hvem der egentlig skal bestemme, indgås der en stiltiende overenskomst om at Everett er lederen, fordi han er bedst skåret for tungebåndet:

Pete: Wait a minute. Who elected you leader of this outfit?

Ulysses Everett McGill: Well Pete, I figured it should be the one with the capacity for abstract thought. But if that ain't the consensus view, then hell, let's put it to a vote.

Pete: Suits me. I'm voting for yours truly [peger på sig selv]

Ulysses Everett McGill: Well I'm voting for yours truly too [peger også på sig selv]

[Everett og Pete ser på Delmar og venter på hans stemme]

Delmar: Okay... I'm with you fellas.

---

⁷ Efter sigende var rollen som den barnløse politikvinde Edwina McDonnough, der stjæler et spædbarn sammen med sin talentløse kæreste Herbert (Nicolas Cage) specielt skabt til hende (Katz 1998 s.v. 'Hunter, Holly').

⁸ Yderligere oplysninger om filmografier mm. kan indhentes i Katz (1998) eller på *IMDB*.

Kort tid efter møder de en blind mand på en dræsine, og de kører en tid med ham. I *Odysseens* 11. sang er Odysseus i underverdnen, hvor han ud over sin nu afdøde mor og mange af heltene fra Den Trojanske Krig også møder den blinde seer Teiresias, der forudsiger, hvorledes hans hjemfærd vil være (11.100-137). På samme måde forudsiger den blinde mand i *O Brother* hvorledes det vil gå de tre venner:

Den blinde mand: You seek a great fortune, you three who are now in chains. You will find a fortune, though it will not be the one you seek. But first... first you must travel a long and difficult road, a road fraught with peril. Mm-hmm. You shall see thangs [sic], wonderful to tell. You shall see a... a cow... on the roof of a cottonhouse, ha. And, oh, so many startlements. I cannot tell you how long this road shall be, but fear not the obstacles in your path, for fate has vouchsafed your reward. Though the road may wind, yea, your hearts grow weary, still shall ye follow them, even unto your salvation.

Der er adskillige lighedspunkter mellem denne spådom og Teiresias'. I begge tilfælde understreges det at hjemrejsen bliver lang og farefuld (*Od.* 11.101), og at de rejsende vil se forunderlige ting. Den blinde mand i *O Brother* nævner specifikt at de rejsende vil se en ko på taget af et hus – hvad de også gør – hvilket uden tvivl er en reference til Helios' kvæg i *Odysseen* (11.108).

En tid senere sidder de tre venner og spiser stegte jordegern, da de ser et mærkværdigt syn: en gruppe hvidklædte, syngende personer defilerer forbi dem som i et drømmesyn. Det viser sig hurtigt at det er baptister på vej mod dåbshandlinger i floden, og Pete og navnlig Delmar bliver så grebet at synet, at de næsten glemmer deres forehavende. Delmar kaster sig i floden, døbes og får tilgivelse. Dette kan ses som en parallel til Odysseus' besøg hos lotofagerne (9.82-104), hvor de af Odysseus' mænd, der spiser lotosfrugterne, hensættes i en lykketilstand og glemmer hvor de skal hen. Everett lader sig ikke døbe: 'Well, ain't it a small world, spiritually speaking. Pete and Delmar just been baptized and saved. I guess I'm the only one that remains unaffiliated', som han siger, og han må overtale Pete og Delmar til at rejse videre.

På deres videre færd møder de en sort mand, en guitarist ved navn Tommy Johnson (der spilles af Chris Thomas King, der også i virkeligheden er blues-guitarist), som er på vej mod et radio- og pladestudie, der ligger langt fra alfarvej. De fire udgiver sig nu for at være et band ved navn 'The Soggy Bottom

Boys' og indspiller med Tommy som akkompagnatør 'I'm a man of constant sorrow', med Everett som forsanger. På vej ud møder de statens guvernør, Pappy O'Daniel (Charles Durning), hvis virkelige navn er Menelaus, og de skilles fra Tommy. Nu følger en række begivenheder som ikke har direkte relation til Odysseen, men det må nævnes at vi undervejs finder ud af at der snart skal være valg til guvernørposten, og at det ser ud til at Pappy O'Daniel vil tabe til sin konkurrent, Homer Stokes. Og vigtigere endnu: uden de tre venners vidende er *The Soggy Bottom Boys* blevet populære – alle vil købe deres plade og vide mere om dem, men ingen ved hvem de er. Det er i mellemtiden lykkedes de tre at stjæle en bil, og undervejs hører de pludselig vidunderlig sang i det fjerne. Dette er indledningen til deres møde med tre sirener – dejlige kvinder der vasker tøj i floden – der som sirenerne i Odysseen (12.165-200) synger 'altforkoglene' (Σειρήνων ... θεσπεσιῶων, 12.158), faktisk er de så indtagende, at vore venner lader sig forføre.⁹ Næste morgen vågner Everett og Delmar op på flodbredden og konstaterer til deres – navnlig Delmars – forfærdelse at blot Petes tøj er tilbage; Pete selv er blevet forvandlet til en frø. Delmar udbryder: 'Them sirens loved him up, and turned him into a horny toad.' I dette tilfælde er der selvfølgelig tale om en sammenblanding af to historier i *Odysseen*, for i *Odysseen* forvandles Odysseus' mænd til svin af Kirke (10.237-243), ikke af sirenerne, men resultatet er det samme: den, der lader sig lokke af sirenerne, lider en frygtelig skæbne.

Triste over deres vens skæbne drager Everett og Delmar videre med frøen i en æske. På en restaurant møder de bibelsælgeren Daniel 'Big Dan' Teague – der har en klap for sit blinde øje. Historien om kyklopen Polyfemos er en af de kendteste i Odysseen, så det er måske ikke uden grund, at netop denne historie også bruges i *O Brother*.¹⁰ 'Kyklopen' i *O Brother* er så afgjort den homeriske Polyfemos, en ved første øjekast harmløs kæmpe, der imidlertid senere hen viser sine brutale sider. Til at spille kyklopen har man valgt en skuespiller af kæmpelignende fysisk format, nemlig John Goodman, der i høj grad kendes som den rare familiefar i den amerikanske komedieserie *Roseanne* (1988-1997), men som har forlenet sine filmroller med psykopatiske eller bigotte træk, ikke mindst i en tidligere Coen-film, *Barton Fink* fra 1991. I *Odysseen* er der ikke umiddelbart

---

⁹ Om sirenerens natur og funktion i græsk litteratur, se f.eks. Pollard 1952, og hos Homer, se Gresseth 1970.

¹⁰ Den tidligste skildring af kykloper findes – udover i *Odysseen* – i Hesiods *Theogoni* (139-146), hvor kykloperne beskrives som tre stærke kæmper, der smeder Zeus' tordenkile. Allerede i antikken syntes man at der var så stor forskel på de kykloper, der beskrives i *Odysseen*, og dem, der beskrives hos Hesiod og andre værker påvirket af Hesiod, at man mente at der måtte være tale om flere arter (γέννη) af kykloper (Hell. *FGrH* 4 fr. 88. Se også Mondt 1983 18).

nogen fare på færde, da Odysseus og hans mænd ankommer til kyklopernes ø.¹¹ Vi får ganske vist at vide at kykloperne lever uden love og rådslagning (τοῖσιν δ' οὔτ' ἀγοραὶ βουλευφόροι οὔτε θέμιστες, 9.112), men også at deres ø er en slags Slaraffenland, hvor afgrøderne gror af sig selv (9.108-111). Da Odysseus og hans mænd først iagttager Polyfem fra deres skjul i hulen, virker han da også ret fredelig: de ser hvorledes han maler sine får og geder, 'alt med Orden og Skik' (πάντα κατὰ μοῖραν, 9.245) og omhyggeligt laver ost (9.246-7). Men efter dette viser det sig hurtigt at han ikke er venligt stemt. På samme måde virker den bibelsælgende Dan harmløs da han foreslår at de skal tage på skovtur, men henimod måltidets afslutning bliver han voldelig og slynger dem rundt (som kykloperne gør med Odysseus mænd, 9.289-90) og til slut kvaser han frøen og stjæler deres penge.

I næste scene har de to tiloversblevne fået et lift med en lille lastvogn og passerer endnu et *chain gang*, og det viser sig nu at Pete er blevet fanget: sirenerne forvandlede ham ikke til en frø, men angav ham. Everett og Delmar ankommer nu til byen, hvor Everett opsøger Penny. Som han forklarer Delmar: 'Me an' the old lady are gonna pick up the pieces and retie the knot, mixaphorically speaking.' Atter er der ingen tvivl om at inspirationen er hentet i *Odysseen*, selvom der er stor forskel i behandlingen af stoffet, for hvor Penelope har afvist sine bejlere, og Odysseus forenes med hende (23.205ff) efter en genkendelsesscene og en tilhørende prøvning af hans identitet (23.170-204), er der i *O Brother* ikke tale om at Penny har afvist en bejler; tværtimod skal hun den følgende dag giftes med den lidet sympatiske Vernon Waldrip, med hvem hun har fået en datter udover de seks hun allerede har med Everett. Hun genkender straks Everett og vil ikke vide af ham, for, som hun siger: 'Vernon here's got a job. Vernon's got prospects. He's bona fide. What are you?' Nogle af de store højdepunkter i *Odysseen* er naturligvis genkendelsesscenerne, hvoraf

---

¹¹Det er måske i denne forbindelse værd at bemærke at dette ikke er den eneste gang Odysseus og hans mænd møder fjendtlige kæmper. Umiddelbart inden de ankommer hos Kirke, møder de laistrygonerne (10.80-132), 'ei Mænd af Menneskens Æt, men Riser de ligned' (οὐκ ἄνδρεςσιν εἰοικότες, ἀλλὰ Γίγασιν, 120). Deres droning er 'stor som en Fjeldaas' (ὄσσην τ' ὄρεος κορυφήν, 113). De har straks ondt i sinde og kaster – som Polyfem (9.480-490) klippeblokke efter skibet. Formlen 'Skibets blaamalede Forstavn' (9.482, 10.127) samt hele verset 'Rask deres Aarer at roe, for at bjerger af denne vor Quide' (9.489, 10.129) går igen i begge beskrivelser. Beskrivelsen af mødet med laistrygonerne er ganske rudimentært beskrevet og tjener som et udmærket eksempel på et tema, som i en anden version kunne have været stærkt udbygget.

scenen, hvor Penelope genkender Odysseus naturligvis er den vigtigste.¹² Denne scene leges der med i *O Brother*. I *Odysseen* har Odysseus et kendetegn, en evne, som adskiller ham fra andre: han kan spænde buen og skyde gennem hullerne i økseskafterne. Dette giver en forudanelse om hvem han er, men han bliver ikke genkendt, for han er forklædt som en gammel tigger (21. sang). Det, der afslører ham, og overbeviser Penelope om at han er den han er, er hans viden om deres ægteseng. I *O Brother* er denne situation vendt om: Penny ved godt hvem Everett er – hun ved til gengæld ikke at han er forsangeren i *The Soggy Bottom Boys*, hvis ry har bredt sig over hele egnen. Det er først, da Everett klæder sig ud som hillbilly og synger 'I'm a man of constant sorrow', at hun 'genkender' ham som frontfiguren i *The Soggy Bottom Boys* og indser at han nok ikke er så uduelig endda. Inden har Everett også været i slåskamp med bejleren Vernon i Woolworths, men han gør mildest talt en dårlig figur og ender med at smidt ud af forretningen.

Den følgende nat redder Delmar og Everett i nattens mulm og mørke Pete, men desværre geråder de i et håndgemæng, da Pete fortæller at han er kommet til at tale over sig med hensyn til skatten, og Everett dernæst røber at der ingen skat er. I forbindelse med slagsmålet trimler de alle tre ned af en skrænt, ned til et skummelt sted, hvor Ku Klux Klan holder møde. Denne scene kan udmærket forstås som en reference til Odysseus' færd til underverden (11.50-635): indhyllede skikkelser bevæger sig rundt på dette dunkle sted – og Ku Klux Klan-overhovedet synger tilmed en sang, der begynder med ordene 'O Death'. Hvad værre er: Ku Klux Klan har taget Tommy til fange, men det lykkes de tre venner at befri ham, dog ikke uden en sidste kamp mod Big Dan Teague, der får sin bekomst da en brændende pæl, i form af et kors, vælter ned over ham, naturligvis en parallel til hvordan Odysseus blinder Polyfemos (9.371-397).

Som Odysseus bliver trekløveret i *O Brother* også forfulgt af en højere magt, en mystisk solbrilleklædt mand, der giver sig ud for at være en repræsentant for politiet, en parallel til Poseidon, der idelig forfølger Odysseus, ikke mindst fordi han har narret og blindet hans søn Polyfemos. Denne politimand har en nærmest overnaturlig evne til at dukke op, hver gang man tror at faren er drevet over, og til sidst, da vore helte faktisk er blevet benådet af guvernøren (Zeus), dukker han op for at give dem deres straf. Da de påpeger at de er blevet benådet og at loven er sådan, svarer han blot 'Law is a human institution', som om han selv står over loven. De tre venner reddes kun af en

---

¹² Page mente at genkendelsesscenen med Anchises i 24. sang ikke tjener noget formål – på dette tidspunkt ved alle hvem han er, så hvorfor skjule det for faderen? – og dermed udgør et af argumenterne for at *Odysseen* oprindeligt sluttede i 23.296 (Page 1955 111-112).

stor flodbølge – resultatet af en sprængt dæmning – og Everett er nær ved at drukne, som Odysseus også er det mange gange, f.eks. da han skylles op på bredden af faiakernes ø (5.424-444).

Endelig kan der ikke være tvivl om at den blinde pladestudieejner må være en reference til Homer selv. Ikke alene er han blind,¹³ han er også den, der ved at spille 'I'm a Man of Constant Sorrow', udbreder Everetts ry over det meste af staten Mississippi, ligesom Homer udbredte Odysseus' ry over den græske verden og gjorde ham 'vidt blandt Mennesker kjendt' (9.19).

Der er altså ganske mange paralleller mellem *Odyseen* og *O Brother*. Af disse er nogle naturligvis oplagte: de tre badende kvinder kaldes 'sirens' af Delmar, Big Dan Teague er enøjet og dræbes af en brændende pæl (et kors) osv., mens andre er mindre oplagte, men efter min mening uomtvistelige: lotofagerne, besøget i underverdenen, kvæget, der nævnes i spådommen, kampen med bejleren etc. Der er også ligheder i personskildringerne: Everetts ledsagere er ikke alt for kvikke, og flere af deres handlinger skaffer dem vanskeligheder: Petes affære med sirenerne o.a. Everett er filmen igennem en ordets og handlingens mand, hvilket man rimeligvis også kan sige om Odysseus. Pete kalder ham en 'know-it-all', hvilket man kunne opfatte som en morsom reference til en af de epitheter, der bruges om Odysseus, πολύμητις:

Pete: No one's gonna pick three dirty, unshaved strangers -- and one of them a know-it-all who can't keep his trap shut.

Ulysses Everett McGill: Pete, the personal rancor reflected in that remark I don't intend to dignify with comment. However, I would like to address your general attitude of negativity. Consider the lilies o' the goddamn field or... hell! Take Delmar here as your paradigm of hope.

Samtidig er Everetts kendemærke som nævnt ovenfor sangen 'I'm a man of constant sorrow'. Næste vers lyder: 'I've seen trouble all my day' hvilket også er den måde, hvorpå man kan karakterisere Odysseus, der ligeledes udholdt 'svar Gjenvordighed' (πολλά ... ἄλγεα, 1.4) og 'tunge Sorger' (9.12).

Bidrager *Odyseen* med noget til *O Brother*, eller *vice versa*? Selve grundtemaet, hjemrejsen (*nostos*) er det samme. Odysseus og Everett har samme

---

¹³ Her behøver vi selvfølgelig ikke tage stilling til om Homer var blind – hvem han så end var – men blot notere at det i antikken var en udbredt forestilling, i hvert fald i hellenistisk tid, jf. Richter 1965 fig. 61ff.

mål med deres rejse: at forenes med Penelope/Penny. De forskellige tildragelser (flugt fra overmagten, overvindelse af farer) har samme funktion, dvs. at holde os hen i spænding indtil højdepunktet, genforeningen, kan finde sted. Både rammen til og stoffet i *O Brother* har Coen-brødrene altså fundet i *Odyseen*, og skønt man udmærket kan se *O Brother* uden noget særligt kendskab til *Odyseen*, giver det filmen en særlig dybde, når man betragter de syngende kvinder, Big Dan Teague m.fl. som moderne versioner eller fortolkninger af sirenerne, Polyfemos m.fl. På ét væsentligt punkt adskiller *O Brother* sig imidlertid fra *Odyseen* med hensyn til Odysseus'/Everetts menneskelige relationer: Både Odysseus og Everett sætter ud i selskab med fæller, Odysseus med sine mænd, Everett tvunget af omstændighederne med Pete og Delmar (og faktisk også guitaristen Tommy, der er med dem noget af vejen, og som dukker op igen). Og mens Odysseus mister sine mænd undervejs, redder Everett sine kammerater, som under rejsen bliver hans gode venner. Ved rejsens afslutning har Everett altså ikke blot genvundet Penny, men også etableret venskaber. Og den blinde mand fik ret i sin spådom; de finder en skat, men ikke den som de drog ud for at finde.

Bibliografi

- Arenas 2001: A. Arenas, 'Popcorn and Circus: Gladiator and the Spectacle of Virtue', *Arion* 9.1 3.
- Gresseth 1970: G.K. Gresseth, "The Homeric Sirens", *TAPA* 101: 201-218.
IMDB: *International Movie Data Base*: www.imdb.com
- Jackson 2000: Kevin Jackson, resumé og anmeldelse i *Sight and Sound*, okt. 2000
- Katz 1998: Ephraim Katz, *The Film Encyclopedia* (USA)
- Mondi 1983: R. Mondì, "The Homeric Cyclopes", *TAPA* 113: 17-38
- Page 1955: D. Page, *The Homeric Odyssey* (Oxford)
PEMP: *The Penguin Encyclopedia of Popular Music*, ed. D. Clarke (1998)
- Pollard 1952: J.R.T. Pollard, "Muses and Sirens", *CR* n.s. 2: 60-3.
- Richter 1965: G. Richter, *Portraits of the Greeks* (London)